

τόν του. Ὁ σκηνοθέτης Γ. Μιχαηλίδης ἐπισημαίνει τὴν διπλὴν διάστασιν τοῦ ἔργου, ὡς μύθου καὶ ὡς ἐρμηνείας φιλοσοφικῆς καὶ θρησκευτικῆς.

Τὸ κύριον σῶμα τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ φυσικὰ ἢ μετάφρασις. Αὐτὴ δὲν εἶναι ἕμμετρος, πρᾶγμα βεβαίως ποῦ δὲν εἶναι ἀναγκαῖον. Ἀποδίδει κατ' ἐννοιαν τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου κατὰ διατύπωσιν προσηρμοσμένην εἰς τὸν λόγον τοῦ ἠθοποιοῦ. Ὁ λόγος εἶναι ὁμαλὸς δημοτικὸς, ἀπηλλαγμένος τῶν ἐνίοτε ἀπαντωμένων εἰς ἄλλας μεταφράσεις ἀκαλαισθήτων ρήσεων· τούναντίον κάπου-κάπου ἐμφανίζει δραστικὰς λέξεις τοῦ πρωτοτύπου. Οὐδαμοῦ βλέπω προδιδόμενον τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου. Διακρίνω ἐνίοτε προσπάθειαν ρυθμικοῦ λόγου κυρίως εἰς τὰ χορικά, ἀλλὰ καὶ ἄλλοῦ, λ.χ. σελ. 59.

Κι' οὔτε πιά ποῦ ὑπάρχει ὁδὸς
 νὰ σκεφθεῖς, τὰ κακὰ ν' ἀποδιώξεις.
 Μαραμένα τῆς γῆς τῆς τρανῆς τὰ γεννήματα...
 ἢ σελ. 62 ἴκετεύεις, προσπέφτεις, μὰ γιὰ ὄσα ζητᾶς
 μοναχὰ ἂν μ' ἀκούσεις καὶ συντρέξεις καὶ σὺ
 μορεῖς ναῦρεις γιαιτρεῖά, τὰ κακὰ νὰ ξεφύγεις...

Μία ἰδιοτυπία παλαιὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου εἰσάγεται εἰς τὸν μεταφραστικὸν λόγον, ἢ χρῆσις τοῦ ἄρθρου εἰς θέσιν ἀντωνυμίας: Τὰ ποῦ βαραίνουν τὴν ψυχὴ σου... τὸν ποῦ οἱ Θεοὶ βέβηλο δεῖξαν..., Μοῦ ζητᾶς τὸ ποῦ μονάχα ὁ Θεός... Ἐπιδοκιμάζω μετ' ἐγκωμίων τὸν Ἑλληνικώτετον αὐτὸν ἐκφραστικὸν τρόπον.

Γενικῶς ἢ μετάφρασις, ποῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸ κύριον σῶμα τοῦ βιβλίου, εἶναι καὶ ἀκριβῆς καὶ εὐπρεπῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ κομψὴ καὶ εὐρυθμὸς, ἐναρμονίζεται δὲ κατὰ τὸν ἐπιτυχέστερον τρόπον μὲ τὴν ἄλλην φιλόκαλον διακόσμησιν τῆς ἐξόχου αὐτῆς ἐκδόσεως.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Γεωργίου Ἀθ. Τουρλίδη, Θεῖον καὶ λατρεία εἰς τὸν Ὁράτιον. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ διασάφησιν τοῦ προβλήματος τῆς πρῶμου καὶ μεταγενεστέρως Ὁρατείου θεολογίας, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήναι, 1986, 88 σελ.

Ἡ ὡς ἄνω ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορῖα διατριβὴ ἀποτελεῖ καρπὸν πολυετοῦς φιλολογικῆς ἐρεῦνης τοῦ κ. Γ. Ἀθ. Τουρλίδη, ἢ ὁποῖα ἤρchiσεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἐπερατώθη δὲ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Σορβόννης Παρισίων. Τὸ ὑπὸ παρουσίᾳσιν ἔργον, ἀρχόμενον διὰ συντόμου παρουσιάσεως τῶν δύο θρησκευτικῶν ρευμάτων, ἀντιμέτωπος τῶν ὁποίων εὐρέθη ὁ Ὁράτιος (ἦτοι τοῦ ἀρχεγόνου φυσιοκρατικοῦ καὶ τοῦ ὑστερωτέρου φιλοσοφικοῦ: σελ. 9-11), διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν διαπραγματεύεται εἰς δύο κεφάλαια τὴν θρησκευτικότητα καὶ τὴν λατρείαν εἰς τὴν ποιήσιν τοῦ Ὁρατίου (σελ. 13-32). Τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σελ. 13-22) ἀποτελεῖ διεξοδικὴν καὶ εἰς βάθος μελέτην τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ποιητὴς παρουσιάζει εἰς τὸ ἔργον του τὴν ἐπιφάνειαν τῶν θεῶν, τὸ δὲ ἔτερον ἀναλύει κατὰ τρόπον ἐνδελεχῆ τὴν θεοκρατικὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ. Τὸ δεῦτερον μέρος τῆς διατριβῆς τοῦ κ. Τουρλίδη (σελ. 33-62) ἀπο-

τελείται ὁμοίως ἐκ δύο κεφαλαίων, σχετικῶν μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν θεῶν καὶ τῶν λατρείων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀρατίου: εἰς τὸ μὲν πρῶτον ἐξ αὐτῶν (σελ. 33-48) ὁμαδοποιοῦνται αἱ ρωμαϊκαὶ θεότητες εἰς τρεῖς βλασικὰς κατηγορίας (οὐράνιοι, ἐπίγειοι καὶ ὑποχθόνιοι θεοί), εἰς δὲ τὸ δεῦτερον (σελ. 49-62) ἀναλύεται ἡ θρησκευτικότης τῶν Ὀρατίου εἰς σχέσιν μὲ τοὺς ἐστρατευμένους θεοὺς τῆς Ρώμης.

Ἡ ἄκρως ἐμπεριστατωμένη διαπραγματεύσις τοῦ καθόλου θέματος ἐπιτρέπει εἰς τὸν συγγραφέα τὴν ἐξαγωγήν τῶν ἐξῆς συμπερασμάτων (σελ. 63-67): α) Ὁ Ὀράτιος παρουσιάζεται τελικῶς ὡς ὁ πλέον πιστὸς μέσα εἰς ἓνα κόσμον ἄσεβῃ καὶ ὀλίγον πιστόν, τὸ δὲ πάνθεον αὐτοῦ εἶναι λογοτεχνικὸν καὶ αὐστηρῶς προσωπικόν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ θρησκεία του ἐντάσσεται μᾶλλον εἰς τὴν προσωπικὴν του φιλοσοφίαν, ἢ ὅποια ἦτο προσωρισμένη διὰ τὰ κατευθύνῃ ὄλην του τὴν ζωὴν. β) Ἡ φιλοσοφία εἰς τὸν Ὀράτιον, ποιητὴν ἐκ φύσεως Ἐπικούρειον, εἶχε τρεῖς ὑποστάσεις: εἰς τὰς Ὡδῶς καὶ τὰς Ἐπιστολὰς παρουσιάζεται ὡς ἐκλεκτικὴ, εἰς τὰς συμβουλὰς τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς φίλους του ἐμπνέεται ἐκ τοῦ Ἐπικουρισμοῦ, ἐνθ' εἰς τὰς συμβουλὰς του πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν λαὸν εἶναι Στωϊκὴ. γ) Ὡς Ρωμαῖος διανοούμενος, ὁ Ὀράτιος ἀποδίδει εἰς τὴν θρησκείαν σοβαρὰν εὐθύνην πρὸς 1) διατήρησιν τῶν ἠθῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, 2) δημιουργίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, 3) καλλιέργειαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πνεύματος τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου. δ) Ὁ Ὀράτιος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ μὲν ὡς μέγας ποιητὴς τῆς ἐσωτερικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας, τὸ δὲ ὡς ἔνθερος ὑποστηρικτὴς τῆς ἐθνικοποιήσεως τῶν λατρευομένων ἑλληνορωμαϊκῶν θεοτήτων μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Ἡ καθόλου ἀνάλυσις καὶ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος βάσει μεθόδου αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς δὲν ἀποτελεῖ τὸν μοναδικὸν λόγον διὰ τὸν ὅποιον τὸ ἐν λόγῳ συγγραφικὸν πόνημα συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς μίαν καλυτέραν γνωριμίαν μετὰ τῆς Ὀρατείου θεολογίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν γένει ρωμαϊκῆς θρησκείας: ἀξίζει ἰδιαιτέρον μνεῖαν τὸ γεγονός ὅτι, πλὴν τῆς πληθώρας παραπομπῶν, αἱ ὁποῖαι συνοδεύουν τὸ ἐπιστημονικὸν κείμενον συμπληρώνουσι ἢ διασαφηνίζουσι εἰς πλείστας ὅσας περιπτώσεις, τὸ ἔργον τοῦ κ. Τουρλίδη περατοῦται διὰ τῆς παρουσίας τῶν κυριωτέρων μελετῶν συγχρόνων μελετητῶν τῆς ρωμαϊκῆς θρησκείας, καὶ δὴ καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ὀρατίου, εἰς αὐτόνομον κεφάλαιον (σελ. 71-79).

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΟΥΚΑΣ

Πανεπιστημιακὸς Συνεργάτης
Πανεπιστημίου Λιέγης (Βελγίου)

Georg Pfligersdorffer, *Zweierlei Troja* Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch-Historische Klasse, Jhg. 1985 Nr. 8, σελ. 357-438.

Ἡ πυκνὴ αὐτὴ μελέτη, ἢ προκαλοῦσα ἀμέριστον τὸ διαφέρον τοῦ φιλολόγου ἀναγνώστου, δὲν ὑπονοεῖ διὰ τοῦ τίτλου τῆς ὅτι ἔχομεν δύο Τροίας, αὐτὴν ποὺ ἀνέσκαψεν ὁ Schliemann μὲ τὰ πλούσια εὐρήματά της καὶ μίαν ἄλλην, τὴν πόλιν τοῦ Πριάμου, περὶ τὴν ὁποῖαν διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα τῆς